YA’QUB CHARXIYNING “RISOLAI UNSIYYA” ASARIDAGI AXLOQIY QARASHLAR

Toshkent davlat sharqshunoslik universtiteti I-kurs magistranti

Murtazoyev Arabxon

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy maqolada Naqshbandiya tariqatining yirik namoyandasi Ya’qub Charxiy tomonidan yozilgan Risolai unsiyya asaridagi axloqiy qarashlar chuqur va tizimli tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda tasavvufiy axloqning markaziy kategoriyalari – uns (ma’naviy yaqinlik), nafs tarbiyasi, qalb pokligi, ixlos, tavoze’, sabr va muhabbat masalalari risola matniga bevosita tayangan holda yoritiladi. Asardagi axloqiy qarashlar Naqshbandiya tariqatining ma’naviy-axloqiy tamoyillari bilan uzviy bog‘liq holda talqin qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *Ya’qub Charxiy, Risolai unsiyya, tasavvufiy axloq, Naqshbandiya, uns, nafs tarbiyasi.*

Kirish

Islomiy tafakkur tarixida tasavvuf insonning ichki dunyosi, ruhiy holati va axloqiy kamolotini markazga qo‘ygan ma’naviy-falsafiy ta’limot sifatida shakllangan. Tasavvufda axloq masalasi shariat hukmlarini tashqi jihatdan bajarish bilangina cheklanmaydi, balki inson qalbining holati, niyatning sof yoki nosofligi, ruhiy barqarorlik va Haq bilan bo‘lgan munosabat orqali baholanadi. Shu sababli tasavvufiy manbalarda axloq insonni komil darajaga yetkazuvchi asosiy mezonlardan biri sifatida talqin qilinadi.

Naqshbandiya tariqatida axloq masalasi alohida o‘rin egallaydi. Bu tariqat vakillari axloqiy kamolotni jamiyatdan uzilish orqali emas, balki ijtimoiy hayot ichida, kundalik muomala va amaliy faoliyat jarayonida amalga oshirish zarurligini ta’kidlaydilar. “Xilvat dar anjuman” tamoyili insonning

tashqi jihatdan jamiyat ichida bo‘la turib, ichki dunyosini Haq bilan bog‘liq holda saqlashi lozimligini anglatadi”[1]. Bu qarash tasavvufiy axloqni amaliy va hayotiy konsepsiya darajasiga ko‘taradi.

Ana shu tasavvufiy-axloqiy muhitda yaratilgan muhim risolalardan biri Ya’qub Charxiyning “Risolai unsiyya” asaridir. Ushbu risola tasavvufda uns – bandaning Alloh bilan ma’naviy yaqinligi tushunchasini markaziy kategoriya sifatida belgilab, axloqiy yetuklikni aynan shu holat bilan bog‘liq holda talqin etadi. Shu bois Risolai unsiyya o‘rta asr tasavvufiy axloq tafakkurining muhim va yetuk manbalaridan biri sifatida baholanadi.

Ya’qub Charxiyning hayoti va ilmiy-ma’naviy faoliyati

Ya’qub Charxiy (Ya’qub ibn Usmon ibn Muhammad al-G‘aznaviy as-summa al-Charxiy) XIV asr oxiri – XV asr boshlarida Movarounnahr hududida yashab ijod qilgan mashhur mutasavvif, mufassir va tasavvuf nazariotchisidir. Tarixiy manbalarga ko‘ra, u Charx qishlog‘ida tavallud topgan bo‘lib, shu sababli “Charxiy” nisbasi bilan tanilgan[2]. Uning yashagan davri tasavvuf, tafsir va axloqiy tafakkur jadal rivojlangan tarixiy bosqichga to‘g‘ri keladi.

Manbalarda Ya’qub Charxiy Naqshbandiya tariqatining to‘rtinchi xalifasi sifatida e’tirof etiladi. U Bahouddin Naqshband asos solgan axloqiy-tasavvufiy maktabni Aloiddin Attor orqali qabul qilgan va uni ilmiy-nazariy jihatdan rivojlantirgan[3]. Charxiy tariqatning amaliy-axloqiy tamoyillarini nazariy asoslashga alohida e’tibor qaratgan mutafakkir sifatida ajralib turadi.

Mavlono Ya’qub Charxiyning;

1 Risolai Qudsiyya

2 Risolai Abdoliyya

3 Risola dar manoqib va aqoid

4 Sharhi Asmoulloh

[1] Бертельс Е. Э. Избранные труды: Суфизм и суфийская литература. Т. 3. – М.: Наука, 1965. – С. 208

[2] Mahmud Hasaniy, Mavjuda Razzoqova. Ya’qub Charxiy: Risolai unsiyya. Toshkent: Splendid, 2022. – B. 11.

[3] O’sha manba. – B. 12-14.

5 Kitob al-faroiz

6 Risolai unsiyya

7 Tafsiri Charxiy

kabi asarlari O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida mavjud va o‘z tadqiqotchilarini kutib yotibdi[4]

Ya’qub Charxiyning ilmiy merosi ko‘p qirrali bo‘lib, u tafsir, tasavvuf va axloqqa oid asarlar yaratgan. Tafsiri Charxiy Qur’on oyatlarining tasavvufiy talqiniga bag‘ishlangan bo‘lsa, Risolai unsiyya uning axloqiy qarashlarini eng izchil va tizimli shaklda bayon etgan asari hisoblanadi[5]. Ushbu risola Charxiyning axloqni qalb holati bilan bog‘lagan konsepsiyasini to‘liq ochib beradi.

Risolai unsiyyada axloqiy qarashlar

Ya’qub Charxiy axloqiy kamolotni tushuntirishda uns tushunchasini markaziy kategoriya sifatida belgilaydi. Uning ta’kidlashicha, insonning haqiqiy axloqi qalbning Haq bilan bo‘lgan munosabati orqali namoyon bo‘ladi:

Arabcha matn:

«الأُنسُ سكونُ القلبِ إلى اللهِ والانقطاعُ عمّا سواهُ»

O‘zbekcha tarjima:

Uns – qalbning Allohga orom topishi va Undan o‘zga barcha narsalardan uzilishidir[6].

Bu ta’rifda uns axloqiy yetuklikning mezoni sifatida namoyon bo‘ladi. Charxiyga ko‘ra, unsga yetgan inson qalbi tashvish, ikkilanish va nafsoniy mayllardan xoli bo‘ladi. Natijada insonning xulqi tabiiy ravishda go‘zal tus oladi.

[4] Mavjuda Razzoqova. Mavlono Ya’qub Charxiy. – Toshkent: Muharrir, 2013. – B. 7.
[5] O’sha manba. – B. 15-18.
[6] Mahmud Hasaniy, Mavjuda Razzoqova. Ya’qub Charxiy: Risolai unsiyya. Toshkent: Splendid, 2022. – B. 22.

Charxiy unsni vaqtinchalik ruhiy holat emas, balki uzluksiz axloqiy holat sifatida talqin qiladi. Bu holat doimiy ichki nazorat, qalb pokligi va ixlos bilan mustahkamlanadi[7].

Nafs tarbiyasi va qalb pokligi

Charxiy axloqiy kamolot yo‘lidagi eng katta to‘siq sifatida nafsni ko‘rsatadi. Nafs insonni riyo, kibr, hasad, hirs va g‘azab kabi salbiy sifatlarga yetaklaydi. Shu bois nafsni tarbiyalash tasavvufiy axloqning eng muhim va zaruriy bosqichlaridan biri hisoblanadi:

Arabcha matn:

«من لم يزكِّ نفسَه لم يذق حلاوةَ الأُنس»

O‘zbekcha tarjima:

Kim o‘z nafsini poklamasa, unsning lazzatini totmaydi[8].

Charxiyga ko‘ra, nafs tarbiyasi orqali qalb riyodan, manmanlikdan va soxta niyatlardan xalos bo‘ladi. Qalb pokligi axloqiy fazilatlarning shakllanishi uchun mustahkam zamin yaratadi. Bu jarayon bosqichma-bosqich kechib, insonning ruhiy kamolotini ta’minlaydi.

Ixlos va riyodan xalos bo‘lish

Risolai unsiyyada ixlos barcha axloqiy fazilatlarning asosi sifatida talqin qilinadi. Charxiy ixlossiz bajarilgan amallarni axloqiy qiymatdan mahrum, deb hisoblaydi:

Arabcha matn:

«الإخلاصُ أن تكونَ أعمالُك للهِ لا للناس»

O‘zbekcha tarjima:

Ixlos – amallaringni odamlar uchun emas, Alloh uchun qilishingdir[9].

Ixlos insonni riyodan xalos qilib, qalbni Haq bilan bog‘laydi. Charxiy nazarida ixlos nafaqat ibodatda, balki kundalik axloqiy muomalada ham asosiy

[7] O’sha manba. – B. 23.
[8] Mahmud Hasaniy, Mavjuda Razzoqova. Ya’qub Charxiy: Risolai unsiyya. Toshkent: Splendid, 2022. – B. 24.
[9] O’sha manba. – B. 26.

mezon bo‘lishi lozim. Ixlosli amal uns holatini mustahkamlaydi va insonni komil darajaga yaqinlashtiradi[10].

Tavoze’, sabr va muhabbatning axloqiy tizimdagi o‘rni

Charxiy axloqiy fazilatlar tizimida tavoze’ni alohida ta’kidlaydi. Tavoze’ insonni kibrdan saqlab, jamiyatda muomala madaniyatini shakllantiradi. Sabr esa, solikning ruhiy barqarorligini ta’minlab, axloqiy sinovlardan muvaffaqiyatli o‘tishiga yordam beradi.

Muhabbat (mahabbatulloh) esa, Charxiy talqinida axloqiy kamolotning eng oliy darajasi bo‘lib, uns holatining mukammal shaklini ifodalaydi. Muhabbat orqali inson Haqqa yaqinlashadi va uning axloqi tabiiy ravishda go‘zal tus oladi[11].

Xulosa

Yana kengaytirilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Ya’qub Charxiyning Risolai unsiyya asari tasavvufiy axloq tafakkurining nihoyatda yetuk va mukammal namunasi hisoblanadi. Asarda axloq qalb holati, uns, ixlos va nafs tarbiyasi tushunchalari asosida izchil va puxta tizim sifatida yoritilgan. Charxiy axloqiy kamolotni tashqi odoblar bilan emas, balki ichki ruhiy holat bilan bog‘laydi.

Xulosa qilib aytganda, Risolai unsiyya Naqshbandiya tariqatining axloqiy-falsafiy asoslarini chuqur anglash imkonini beruvchi muhim manba bo‘lib, u o‘rta asr Sharq ma’naviy tafakkurida axloq va tasavvufning uzviy bog‘liqligini yuksak ilmiy darajada namoyon etadi.

[10] O’sha manba. – B. 27.
[11] Mahmud Hasaniy, Mavjuda Razzoqova. Ya’qub Charxiy: Risolai unsiyya. Toshkent: Splendid, 2022. – B. 27-30.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Бертельс Е. Э. Избранные труды: Суфизм и суфийская литература. Т. 3. – М.: Наука, 1965. – 524. b.
2. Mahmud Hasaniy, Mavjuda Razzoqova. Ya’qub Charxiy: Risolai unsiyya. Toshkent: Splendid, 2022. – 60. b.
3. Mavjuda Razzoqova. Mavlono Ya’qub Charxiy. – Toshkent: Muharrir, 2013. – 107. b.
4. Komilov N. Tasavvuf. – Toshkent: yozuvchi,1996. – 271. b.